

250
значими събития
представени
по достоверен
и увлекателен начин

Българската история накратко

Ивомир Колев

БЪЛГАРСКА **ИСТОРИЯ**

© Ивомир Колев, *автор*

© Мирела Мишева, *редактор*

© Станимира Вътева, *коректор*

© Александра Младенова, *графично оформление и корица*

„БИ 93“ ООД
София, 2022 г.

ISBN: 978-619-7688-08-5

Ивомир Колев

Българската история накратко 250

значими събития

представени
по достоверен
и увлекателен начин

София
2022

Съдържание

Предговор	7
Раздел 1. Българската държава през Средните векове	12
Раздел 2. Българските земи под османска власт	90
Раздел 3. България от Освобождението до зората на демократичните промени	176
Бележки към Раздел 1.	267
Бележки към Раздел 2.	285
Бележки към Раздел 3.	293
Извори	297
Библиография	299
Интернет източници	302
Показалец на събитията	304

„Българската история накратко. 250 значими събития“ е книга, която цели да представи знакови събития от родното минало по достъпен за читателя начин. Тя обхваща огромни хронологични рамки, като започва от разпада на Стара Велика България (около 660 г.) и завършва с приемането на действащата българска конституция (12 юли 1991 г.). Както би могло да се очаква за тези над 1300 г. история се разиграват много повече от поместените в изданието събития. От тази гледна точка изборът на 250 от тях е напълно субективен, но все пак почива на определени обективни критерии. Главният принцип при подбора е отделните дялове от българската история да бъдат обхванати равномерно. За тази цел книгата е оформена в три раздела със сходен обем – „Българската държава през Средните векове“ – от разпада на Стара Велика България (около 660 г.) до падането под османска власт (1396 г.), „Българските земи под османска власт“ – от падането под османска власт (1396 г.) до Освобождението на България (1878 г.) и „България от Освобождението до зората на демократичните промени“ – от Освобождението (1878 г.) до приемането на действащата българска конституция (1991 г.).

Представянето на сходен брой събития във всеки от трите дяла на книгата има своите специфики. На читателя може да се стори, че част от тях са по-значими и с по-голям мащаб от други. Подобно степенуване обаче би било неправилно, тъй като всички те са съставна част от многовековната българска история. През годините поради подобни мисли често жертва на пренебрегване стават най-вече събитията, които се разиграват по време на османското иго. Те нерядко са представяни съвсем бегло в учебните пособия и за тях се говори малко в общественото пространство. Така огромна част от родното минало, свързана със силата на духа и издръжливостта на нашия народ, остава недостатъчно позната.

Под чужда власт и без да имат своя собствена държава, преди да започне периодът на тяхното възраждане, (през XVIII в.) животът на българите е силно повлиян от процесите в Осман-

8 ската империя. Поради тази причина в книгата са поместени събития, свързани именно с нея. Такива например са битката при Анкара от 1402 г. и последвалата гражданска война между синовете на султан Баязид I (1389 – 1402). Те довеждат до огромно българско активизиране в борбата за по-добър живот и извоюване на свободата. Без познаването им действията на нашите предци не биха могли да бъдат разбрани и правилно интерпретирани. Въпреки всичко огромна част от родната история през XV – XVII в. няма как да бъде разгледана изцяло през събития и години. Това е време на дълбоки вътрешни промени, чието осмисляне минава през изследването характера на османската военно-административна структура и форми на управление. Поради тази причина са представени и някои дати – като например издаването на ферман през 1773 г. от султан Мустафа III, регламентиращ дейността на еснафите – които дори бегло позволяват да се опише случващото се в недрата на българското общество.

По отношение на дела „Българската държава през Средните векове“ читателят ще намери както добре познати, така и не толкова известни събития. Наред с прочита им е желателно да бъдат следени и бележките – поставени в края на изданието, които разкриват полезна информация за размера на войските при сраженията, изясняват някои спорни моменти, посочват използвания изворов материал – при разминаване в твърденията между източниците, и при необходимост дават допълнителни сведения. Обемът на материалите, поместени в тази книга, не позволява всяка спорна теория и хипотеза да бъде разгледана и описана в дълбочина – някои от тях сами по себе си се нуждаят от отделно издание, за да бъдат пълноценно аргументирани и разбрани. От тази гледна точка „Българската история накратко. 250 значими събития“ няма как да претендира за изчерпателност и някакъв научен принос, но въпреки това на местата, където някоя наложена неправилно в миналото хипотеза категорично е отхвърлена, книгата се съобразява с достиженията на родната историография. Подобен е въпросът за датировката на въстанието на Асен и Петър. Относно него от десетилетия се дискутира годината на избухването му, но в последно време, благодарение на дан-

ните от НАСА за слънчевите затъмнения и сравнението им с информацията, получена от основните източници, може със сигурност да се твърди, че точната е 1186 г. На други места поради невъзможността да се представят всички доказателства около някоя теория, в изданието е предпочетен наложилният се вече прочит на събитията, като в бележка или в самия текст е посочено съществуването и на друго мнение по въпроса. Така стоят нещата относно титлата на българските владетели преди утвърждаването на християнството. И до днес активно се водят спорове дали е правилно да се използва думата „хан“ или „кан“, но в научната общност все още няма консенсус по въпроса. Избрали сме употреба на думата „хан“, тъй като в учебната програма е залегнало това изписване, а настоящата книга е особено подходяща за ученици и пограстващи.

От гледна точка на раздела „България от Освобождението до зората на демократичните промени“ най-голямо предизвикателство бе да се поберат точните събития, които да разкрият в пълнота целия период. Оформящите го нова и съвременна българска история са най-наситените откъм важни дати и неминуемо множество остават извън страниците на книгата. В тях създаването на гадена партия, идването на ново правителство, приемането на важен закон често са от огромно значение, но те няма как да бъдат включени до едно. Поради това фокусът пада върху основните моменти от политическия живот на страната и войните за национално обединение като определящи за периода. Бегло е представена и борбата за свобода на останалите под чужда власт българи, но от поместените събития трудно може да се добие пълна представа за процесите, протичащи във ВМОРО и по-късната ВМРО – свързани с множество обрати и преминаващи през безброй перипетии. По отношение на една от най-деликатните теми – тази за историята на социалистическа България, за да се избегнат всякакви спекулации и обвинения за пристрастие към нея или пълното ѝ отрицание, избраните събития от периода следват плътно материала, изучаван в училищата.

Сред най-големите предизвикателства при изготвянето на настоящото издание бе вместването в избраните граници

10 за обем – от една страница – на всеки материал, с което се цели постигането на главната идея на книгата – нейната достъпност и практичност. За да бъде факт то, се наложи част от информацията – като например числеността на армиите и годините на управление на гаден владетел – да бъде изнесена в бележка в края на изданието. Относно структурата на всяко отделно събитие основна цел е представянето им по сходен начин, макар информацията за някои многократно да надвишава тази за други. Неминуемо представянето на историята през дати и години няма как да обхване изцяло разглеждането на сложните процеси, протичащи в българското общество, култура, политика и форми на управление. Все пак, където е възможно, е предоставена информация и за тях. За по-голяма прегледност в заглавията на местата, където събитията се развиват в продължителен период от време, като дата е предпочетена най-ключовата от тях. При Шипченската епопея например това е 11 август. Подобен избор е направен и при други знакови сражения като тези при Сливница и Дойран. В книгата е предпочетено представянето на датите по стар стил. Изключения са направени на няколко места, където по-голяма общественост е получил новият им стил – свързан с официални празници и чествания. Такъв е случаят със Санстефанския мирен договор и представената дата 3 март 1878 г. (нов стил), а също и с материалите за създаването на Българското опълчение, аферата „Мис Стоун“ и избухването на Илинденско-Преображенското въстание.

Тъй като живеем във времена, в които за броени минути с помощта на интернет човек може да намери данни за голяма част от посочените години, „Българската история накратко. 250 значими събития“ се стреми не просто да представи основните моменти, свързани с тях, а да помогне те да бъдат истински осмислени и разбрани. Поради това акцентът е поставен върху сведенията за цялостната обстановка около конкретните събития и взаимовръзката между тях. По този начин книгата може да бъде четена както в пълнота – страница след страница – и да даде цялостна представа за българската история, така е възможно и всеки раздел и материал да се разглеждат поотделно, тъй като сами по себе си те са самостоятелни.

В заключение можем да кажем, че „Българската история накратко. 250 значими събития“ е подходяща за всеки, който тепърва се сблъсква с родната история или иска да научи малко повече за нея. На страниците ѝ читателят ще срещне непознати събития, но най-вече ще има възможността бързо да си припомни някои позабравени такива. Изданието би могло да бъде от изключителна полза и за децата в училище, тъй като е написано на разбираем език. То ще им даде възможност да открият информация за изучаваните в клас години, а в известна степен може да им е от полза и при подготовката за матури и кандидатстудентски изпити.

Ивомир Колев

Раздел 1.

Българската държава през Средните векове

Стара Велика България представлява най-значимото държавно обединение на българските племена във времето преди появата на Дунавска България. Тя заема обширни територии с граници, простиращи се между река Кубан на изток, Азовско и Черно море на юг, река Днепър на запад и река Донец на север. В основата на нейното могъщество стои личността на хан Кубрат¹. Той се явява скрепяващия елемент, поддържащ единството в страната и неслучайно смъртта му, която родната историография разполага около 660 г.², полага началото на нейния разпад.

Бележитият владетел оставя завет на синовете си да бъдат единни, но това не се случва и всеки поема по свой собствен път.³ Първородният Баян, заедно с подвластната си част от българите, остава в бащините си земи, но скоро е принуден да се подчини на хазарите. Вторият Кубратов син Котраг преминава оттамък река Дон и заедно със своите хора се заселва в земите по Средна Волга. Там основава своя държава, позната по-късно като Волжка България.

Четвъртият и петият от Кубратовите синове, не назовани по име, преминават Дунав – единият остава в Панония, под властта на аварския хаган, а другият се заселва в областта на Равена.⁴ С най-голямо значение за българската история е придвижването на третия му син Аспарух⁵. Той се насочва към границите на Източната Римска империя – Византия. Установява се в непосредствена близост до тях при защитената област Онгъла⁶ до Дунавската делта. От там той периодично атакува империята в търсене на богата плячка на нейна територия.

Битката
при Онгъла

680 г.

680

През 680 г. византийският император Константин IV Погонат⁷ повежда значителна по размер войска срещу българите на Аспарух, заселили се в местността Онгъла. Целта му е те да бъдат веднъж завинаги разгромени и прогонени далеч от византийските предели. Според предварителната организация конницата е натоварена на кораби, с които да достигне до Дунавската делта, а пехотата се придвижва по суша. Пристигането на голямата вражеска сила принуждава българите да се оттеглят в своите укрепления. В продължение на няколко дни те са атакувани, но до решителен щурм от страна на византийците така и не се стига.

Най-неочаквано в разгара на боевете Константин IV напуска позициите си, оттегляйки се с 5 кораба и най-приближените си. Той оставя ясни указания на своите подчинени да продължат обсадата и да нападнат българите, в случай че се осмелят да излязат извън укрепленията си. Като причина за решението на императора византийските хронисти посочват усложнение на заболяването му (подагра), което го принуждава да отплава за Месемврия.⁸ Там, с помощта на минералните бани, той трябва да намали болестите си и по всяка вероятност да се завърне при своята армия.

Оттеглянето на Константин IV се превръща в повратен момент за хода на последвалите събития. Останали без своя лидер във вражеската страна, у византийците се загнездва тревожност и страх. Помежду им бързо се разпространява слухът, че императорът бяга, предусещащ задаващото се поражение. Под угрозата да срещнат смъртта си те също започват да се оттеглят. Цялата ситуация зорко е следена от Аспарух. Той нарежда на войската си да атакува разстроените вражески редици и постига пълна победа. Успехът му позволява през следващите години да нахлуе на юг от река Дунав, достигайки до град Варна.

Разпадането
на Стара Велика
България

660 г.

Стъпили здраво на юг от река Дунав при Аспарух, българите продължават да разширяват държавните си граници по време на наследника му хан Тервел⁹. През 705 г. благодарение на помощта, която оказва на сваления император Юстиниан II¹⁰ да си върне престола в Константинопол, българският владетел получава значителни облаги. Наред с богатите дарове той е удостоен с титлата кесар, която тогава се смята за втора по ранг в империята. Това издига неговия личен престиж, но по-важна за България е териториалната придобивка на областта Загоре.

Изглежда благосклонността на Юстиниан II е само средство, с което да укрепи властта си и след като това се случва направените по-рано отстъпки бързо са забравени. През 708 г. той се отправя към България начело на значителна по размер войска, придвижваща се по суша и море. При Анхиало корабите пускат котва и са застигнати от останалите ромейски части. Императорът безгрижно разполага силите си на стан край града, а мнозина от хората му се разпръсват в търсене на фураж за конете. Не са взети каквито и да е мерки за защита на лагера, което се оказва фатално. Лошата подготовка не убягва на Тервел. Той атакува неподготвените вражески сили и ги разгромява.

Мнозина от византийците са убити или пленени, а оцелелите се затварят в близкия Анхиало. Там те биват обсадени от българите и за да се спасят от гибел, решават тайно да напуснат града с кораби. Преди да тръгнат Юстиниан II нарежда на подчинените си да прережат жилите на конете и да поставят трофеи на стените.¹¹ След оттеглянето на ромеите мирните отношения между двете страни са възстановени, а България защитава териториалните си придобивки от предходните години.

Битката
при Констан-
тинопол

Смъртта на Юстиниан II от 711 г. поставя началото на вътрешни размирици във Византия.¹² За съвсем кратък период от време на власт се сменят няколко императори, а кризата довежда до отслабване на защитните сили на страната. Ситуацията е използвана от арабите, които завладяват редица ромейски градове в Мала Азия, напредвайки до самите стени на Константинопол. През 717 г. огромна тяхна войска¹³, водена от брата на халифа Маслама¹⁴, обсажда византийската столица по море и суша. Перспективите за успех на мюсюлманите изглеждат повече от добри, докато неочакваната появява на българите не променя коренно ситуацията. През лятото на същата 717 г. те се сблъскват с арабските челни отряди и им нанасят тежко поражение.¹⁵

Маслама е принуден да се укрепи, обграждайки с ров позициите си, както от страната на византийците, така и от тази на българите. Без необходимата подготовка и припаси ситуацията му става критична. Всеки опит на арабите да излязат от укрепления си стан, за да си набавят провизии, е посрещан от Тервел, който им нанася нови загуби. В подобно положение ги заварва зимата. Тежките климатични условия и липсата на храна водят до смъртта на огромна част от тяхната войска. По море византийците също удържат успех над мюсюлманите и окончателно решават хода на борбата.

През август 718 г. обсадата е снета и докато се оттегля, Маслама претърпява ново значимо поражение от Тервел. Загубите му са катастрофални, като според някои източници само българите са отговорни за 22 000 от тях.¹⁶ Този неуспех за дълго време отклонява претенциите на арабите към ромейските земи. Той е смятан за една от ключовите победи над мюсюлманите, благодарение на която те са спрени на подстъпите към Европа, а Византия е спасена. Заради значимата си роля за техния разгром Тервел получава прозвището Спасителя на Европа.

Битката
при Анхиало

708 г.

В лицето на император Константин V Копроним¹⁷ България намира един от своите най-отявлени противници. По време на управлението си василевсът повежда редица мащабни военни походи по суша и море, поставяйки си за цел да унищожи държавата и да прогони българите. Те са предприети в неподходящ за ханството момент, тъй като именно тогава то е раздирано от вътрешна криза, изразена в кървава борба за престола и честта смяна на владетелите. Значимата византийска атака е организирана през 760 г. и завършва с поражение за българите при Маркели. Тя довежда до сключването на неизгоден мирен договор за България и загубата на областта Загоре.

Неуспехите във войната издигат начело на българската държава амбициозния и способен хан Телец¹⁸. На него е поверена тежката задача да се справи с външната опасност. Малко след възкачването си, без да чака вражеско нападение, той сам нахлува във византийските предели в Тракия. Действията му носят успех, но решителният сблъсък предстои. През 763 г. Константин V повежда силна войска по суша срещу България, докато флот от 800 бойни кораба¹⁹ потегля към Дунавската делта. Телец събира всичките си сили²⁰ и на 30 юни 763 г. двете армии се сблъскват при Анхиалското поле. Започва изключително кръвопролитно сражение, в което с цената на тежки загуби византийците надделяват.²¹

Успехът на Константин V е огромен и той го отпразнува подобаващо с триумф в Константинопол. След себе си довежда пленените и оковани българи, които са избити за радост на гражданите от столицата. Въпреки достойния отпор, хан Телец губи позициите си в Плиска и пада жертва на преврат. За кратко страната отново се оказва в затруднено положение без стабилна власт. В тази ситуация византийският император организира още няколко военни похода, но нито един от тях не довежда до унищожаването на България.

година

763

30 юни

Битката
при Маркели

792 г.

година

792

20 юли

При управлението на хан Кардам²² България трайно излиза от вътрешната криза, в която се намира през средата на осмото столетие. Започнатото от неговия предшественик хан Телериг²³ разчистване на византийските шпиони от българската столица²⁴, е завършено и властта е утвърдена. Стабилизирането на България подтиква Византия да вземе мерки по подготовката си за война. Укрепени са крепости в близост до границата, а разрушените в предходните години, отново са издигнати. През 789 г. и 791 г. се стига до стълкновения между двете армии, в които българите надделяват.²⁵

Претърпените загуби карат император Константин VI²⁶ през 792 г. да застане начело на мащабен военен поход срещу България. Водената от него войска достига до Маркели и се установява в града. Не след дълго в околностите му се появяват българите. Те заемат добри позиции и укрепват лагера си. Докато двете страни се подготвят за предстоящия сблъсък, императорът получава важно сведение. Астрологът Панкратий му предсказва, че ако нападне, ще постигне пълна победа. Въодушевеният Константин VI е огромен. На 20 юли той нарежда незабавно да се атакуват българските позиции. Необмислената и недобре извършената атака се превръща в същинско бедствие за Византия. Хан Кардам нанася тежко поражение на империята, а сред многобройните жертви падат някои от най-видните византийски пълководци. Самият император едва спасява живота си с бягство. Обозът, парите и неговата шатра попадат в български ръце.

След битката хан Кардам не продължава с натиска си към Византия. Той се задоволява със сключването на мирен договор. Според него империята се задължава отново да плаща ежегоден данък, а по всяка вероятност именно тогава връща в българско притежание и областта Загоре.

Поражението
на хан Телец
при Анхиало

763 г.

Активната външна политика на хан Крум²⁷ по посока на Византия и превземането на важния град Средец през 809 г. убеждават император Никифор I²⁸ в нуждата веднъж завинаги да се разправи със своя вероломен съсед.²⁹ За тази цел през 811 г. той повежда огромна византийска войска³⁰ към българските земи. Изправен пред многочисления враг, Крум проважда пратеничество за мир, но без успех.³¹ За да се противопостави или поне за да забави хода на вражеските сили, той изпраща срещу тях отряд, който да ги посрещне в близост до старопланинските теснини.³² След като го разбиват византийците безпрепятствено напредват и превземат оставената без защита столица Плиска. Заварените в нея българи са подложени на редица жестокости, а градът е разграбен и опожарен.

Император Никифор I приема, че победата му е сигурна и позволява на хората си да се отгадат на веселие и пианство.³³ Преди да се оттегли към своята родина до него достига ново българско предложение за мир, което той отново отхвърля. Тромавите действия на византийците позволяват на Крум да събере край себе си цялата налична войска. Привикани са съседните славянски племена и аварите, а въоръжени по мъжки са дори и жените.

На 26 юли 811 г. докато се оттегля без особено внимание, византийска войска попада в предварително подготвена засада във Върбишкия проход. Българите се спускат от всички страни и помитат вражеските сили без да им оставят път за бягство. Тези, които правят опит да се измъкнат, се изправят пред високи дървени стени с ров около тях и запалени огньове. Ромеите са избити почти до последния човек като живота си губи дори самият император.³⁴ Според византийските хронисти след паметната победа хан Крум заповядва да направят чаша от отсечената глава на Никифор I, от която да пие наздравици с приближените си.³⁵

година

1811

26 юли

Битката при
Версника

813 г.

година

22 юни

Понесените загуби и нуждата от възстановяване на столицата Плиска възпират хан Крум да настъпи срещу Византия непосредствено след победата при Върбишкия проход. Едва през следващата 812 г. необходимите приготовления са завършени и българите атакуват империята. Без да срещат съществена съпротива, те превземат множество градове в Тракия. Въпреки успеха във войната, Крум отново търси мир с империята. И този път той получава отказ и враждебните действия продължават. Българският натиск се засилва, довеждайки до покоряването на важните градове Месемврия и Деветли.

През 813 г. за разправата си с България император Михаил I Рангаве³⁶ събира наличната си войска, като прехвърля части и от Мала Азия. Начело на внушителната по размер сила той се насочва към Тракия. В началото на месец юни Крум потегля към неприятеля, установявайки се край Версиникия. По време на неговото пристигане византийците се намират в недалечния Адрианопол. В техния лагер настъпват разногласия по отношение на стратегията в предстоящия сблъсък. Част от военачалниците настояват за незабавно нападение³⁷, докато съветниците на императора го убеждават в нуждата от по-изчаквателна позиция. В крайна сметка изглежда надделяват първите и се стига до решение за атака.

На 22 юни 813 г. в близост до Версиникия двете войски се срещат. В разгара на сражението, макар византийците да имат лек превес, част от силите им отказват да влязат в боя.³⁸ Не след дълго българите надделяват и сред ромеите настъпва хаос, водещ до безредно отстъпление. Хан Крум не бърза да ги атакува, виждайки в ходовете им подготвена засада. След като се убеждава, че бягството им е истинско, той настъпва след тях и им нанася огромни загуби. Обозът е превзет, а императорът с мъка се спасява.

Битката при
Върбишкия
проход

811 г.

Макар на няколко пъти да прави опит за постигане на мир с Византия, хан Крум достига до извода, че единственият изход от войната с империята е превземането на нейната столица и унищожението ѝ. Именно на тази заветна цел той посвещава последните години от своето управление. В разгара на мащабната подготовка през 814 г. владетелят най-неочаквано умира без да успее да пристъпи към атаката на Константинопол.

Неговият наследник хан Омуртаг³⁹ продължава с военните действия в Тракия, но не постига успехите на своя баща. След умела атака по море Льв V⁴⁰ превзема Месемврия, а изпратената срещу него българска войска е победена⁴¹. И двете страни са изтощени от продължителната и кръвопролитна война, започнала през предходното десетилетие, и на дневен ред за тях излиза мирът. За тази цел през 815 г.⁴² българско пратеничество пристига в Константинопол. Този път Византия не отхвърля подадената ръка и след като приема предложението за мир, през същата година е сключено споразумение.

Мирните отношения са установени за срок от 30 години, а договорот се състои от 11 клаузи.⁴³ Сред най-важните от тях са уточняването на границите, които делят двете държави⁴⁴, размяната на задържаните по време на войната пленници и положението на славяните, обитаващи територията на империята. Те не трябва да бъдат разселвани, а да останат в завареното си положение отпреди избухването на войната. Изключително интересен е самият ритуал по подписването на мира. При него българските пратеници се заклеват, извършвайки церемонии, характерни за християнската вяра, а византийците изпълняват духовни обреди, свързани с езическите вярвания на българите.

Сериозен тест за мира между България и Византия идва още в края на 820 г. със смяната на властта в империята. Тя налага приятелските отношения да бъдат препотвърдени и това действително се случва. Но насилственото възкачване на Михаил II⁴⁵ на константинополския престол, довежда до неочаквани последици във взаимоотношенията между двете страни. То полага началото на бунта на византийския военачалник Тома Славянина. За кратък период от време той успява да превземе голяма част от владенията на империята в Мала Азия. Успехът му се дължи на популярността, която има сред местното население.⁴⁶ Наред със завоеванията бунтовникът успява да си осигури арабска подкрепа и тържествено да бъде коронясан от антиохийския патриарх за византийски император. Следващият му ход е единственият логичен към онзи момент. Предприето е настъпление към столицата, която е обсадена по море и суша. Предстоят тежки сражения и макар защитниците на Константинопол да удържат атаките и да опожаряват част от флота на Тома Славянина, борбата продължава с пълна сила.

Ставащото край Константинопол не убягва от вниманието на Омуртаг. Вместо да се възползва от слабостта на империята и нарушавайки мира, да превземе нейни територии, той най-неочаквано повежда войската си срещу Тома Славянина.⁴⁷ Бунтовникът веднага съзира задаващата се опасност и решава да се изправи срещу българите. През пролетта на 823 г.⁴⁸ край Хераклея двете войски се срещат. Омуртаг постига категорична победа, която не само слага край на обсадата, но и довежда до цялостния крах на Тома Славянина. Той е принуден да се затвори с малкото си оцелели съратници в Аркадиопол. Градът е обсаден от Михаил II, но не след дълго местните жители го предават и по нареждане на императора бунтовникът е убит.

Тридесетгодишният
мирен договор

Мирът с Византия открива нови посоки за военнополитическата активност на България. Съществуват косвени свидетелства за българско противодействие на хазарски нашествия от североизток, но по-значими са сблъсъците на северозапад. Там намесата се явява наложителна поради действията на славянските племена, обитаващи територията на Средния Дунав. През 818 г. техни представители, сред които са посочени тимочаните, провождат пратеничество до Франкската империя. Те се заселват в близост до нейните граници и желаят да получат закрилата ѝ. Хан Омуртаг реагира на това и прави опит да уреди спорния въпрос за принадлежността на славянските племена с помощта на дипломацията. На три пъти негови делегации достигат до франките с искане границите между двете държави да бъдат точно определени, но безуспешно.

Същевременно в опита да се откъснат от България, се присъединяват браничевци и абодрити. За да не изпусне ситуацията от контрол, българският владетел решава да си послужи с оръжие. През 827 г. той изпраща войски по течението на Средния Дунав. Те опожаряват намиращите се на франкска територия славянски селища, прогонват князете им и поставят на тяхно място български управници. През 829 г. по същия маршрут се състои ново нападение, като този път и франкските селища по пътя са атакувани.

Франкската империя не оставя нападението без последствия и войната продължава през следващата 830 г. Няма сведения за последвалия развой, но се предполага, че между 830 – 832 г. между двете държави се установяват мирни отношения, а въпросът за общата граница е разрешен. С действията си хан Омуртаг не само пресича опитите за отцепването на славяните и запазва териториалната цялост на България, но и издига авторитета на страната в едно не толкова познато направление, каквото е Централна Европа.

Смъртта на
св. мъченик
Боян-Енравота

В първите столетия от съществуването на Дунавска България няма сигурни сведения за гонения срещу християните в страната. Едва в началото на IX в. се наблюдават подобни действия, побудени от политическата ситуация. Териториалното разширение от първата половина на века до голяма степен е за сметка на земи, гъсто населени с християни. В резултат на войните с Византия в страната също така са изселени огромен брой ромей, които по всяка вероятност запазват вярата си. Увеличеният брой на християнско население в България е използван от империята в опит за прокарване нейното политическо влияние. Именно това довежда до жестокото преследване на изповядващите го.

Въпреки взетите мерки, християнството прониква дори сред представители на владетелския хански род. Първородният син на Омуртаг – Енравота – наричан още Воин, е приобщен към религията. Смята се, че това става под влиянието на пленения византийски епископ Кинам.⁴⁹ Неговият личен пример и готовност, с която понася безропотно страданията в името на вярата си, са в основата на произведеното у Енравота силно впечатление. От византиеца той получава своето кръщение и името Боян.

Пристрастията на българския престолонаследник към християнството го лишават от властта, която е поета от по-малкия му брат Маламир⁵⁰. Новият владетел продължава строгите гонения срещу християните. Той не се поколебава около 833 г. да осъди на смърт дори Енравота заради отказа му да се откаже от религията. Преди да бъде посечен мъченикът произнася пророческа реч за бъдещото разпространение и приемане на християнството в България. След смъртта си е канонизиран като св. мъченик Боян-Енравота. Паметта му се отбелязва от църквата ни на 28 март.

Българското
нахлуване във
Франкската
империя

При наследниците на хан Омуртаг – Маламир и Пресан⁵¹, е сложен край на дългия мир с Византия. След редица успехи над империята България разширява своите граници в Тракия, Македония и Родопите. Превзет е и важният град Пловдив заедно с неговата околност. Това териториално разширение не е санкционирано от мирен договор и остава непризнато от ромеите. Ангажирани в конфликта си с арабите, на първо време те не успяват да противодействат, но така и не се примиряват с претърпените загуби.

В средата на IX в. хан Борис⁵² е влетен в няколко военни конфликта на северозападната граница. Макар през 853 г. той да потвърждава мирните отношения с Немското кралство⁵³, скоро се преориентира и сключва съюз с Великоморавия. Български войски нахлуват на немска територия, но търпят поражение. Неуспешен се оказва и походът срещу Хърватия, която изявява враждебността си като съюзник на кралството. В създалата се ситуация, за България не остава друго освен да предприеме нова промяна на позициите си и да потърси сближаване с Немското кралство.

Ангажираността на българите на срещуположната граница е използвана от Византия. През 855 – 856 г. нейните войски, под водачеството на император Михаил III⁵⁴ и кесаря Варда⁵⁵, нахлуват в България по море и суша. В резултат на успешните си бойни действия те завладяват Пловдив и околностите му, областта Загоре и черноморските градове Девет, Анхиало и Месемврия. През това време и двете страни нямат интерес от продължителен конфликт. Поради тази причина са започнати преговори за сключването на мир, които завършват успешно. По силата на споразумението Борис получава признание на българското териториалното разширение от предните десетилетия в Северна Тракия и Родопите, но губи завладените през военната кампания градове, включително областта Загоре.⁵⁶

Великоморавската мисия на Кирил и Методиј

Оформянето и разпространението на славянската писменост от светите братя Константин-Кирил Философ и Методий е дело с огромно значение не само за родната, но и за световната история. То способства създаването на една нова култура, която се изгражда в Българското царство и се разпространява сред останалите славянски народи. Мащабната дейност, която извършват, не е еднократен акт, а плод на десетки години усилен труд. Началото ѝ е дадено след 855 г. при оттеглянето на братята в манастира „Св. Полихрон“ в Мала Азия. Там те започват работата си над развитието на славянската писменост и превеждането на боговдъхновените книги от гръцки език.

Светите братя са ценени от Византия, която подпомага тяхното дело и умело използва качествата им. По това време империята често пробожда мисии с църковно-религиозен и политически характер сред близки и далечни народи. Още преди оттеглянето си в манастира „Св. Полихрон“ през 855 г. Кирил е изпратен при арабите и беседва с тях по теми относно същността на християнската вяра. През 860 г., този път заедно с Методий, той се отправя към хазарите, но без съмнение най-важна е Великоморавската мисия на двамата от 863 г. Тя има по-различни цели от предходните и е пряко свързана със славянската писменост.

Дейността на Кирил и Методий и техните ученици във Великоморавия започва обещаващо. В столицата Велехрад е създадено училище за подготовка на местното духовенство, а славянското богослужение е наложено в църквата. През 867 г. светите братя и техните ученици са в Рим, където славянските книги са осветени, а новата писменост получава признанието на нея да се извършва богослужение. По време на престоя си в града Константин-Кирил Философ се разболява и на 14 февруари 869 г. умира. След смъртта му Методий продължава делото.

Войната
между България
и Византия
от 855 г.

През IX в. голяма част от заобикалящите България сържави вече са приобщени или са в процес на приобщаване към християнството. Запазването на езическите вярвания в страната крие редица рискове, сред които и международна изолация. В същото време териториите, на които се намира тя, имат досег с църквата още от времето на първите апостоли⁵⁷. Приемането на единна сържавна религия пък е важна стъпка към централизация на сържавата и по-пълното единение между славяни и българи, които все още изповядват своите собствени култове. Поради това Борис взема решение да направи необходимото за възприемането на християнството в страната.

Към 862 – 864 г. изглежда, че интересите на България съвпадат трайно с тези на Немското кралство. Поради тази причина хан Борис изявява желание пред неговия владетел Людовик Немски⁵⁸ да приеме християнството от Западната църква. Не е ясно дали до Византия достига известието за това намерение, или изцяло по политически побуди през есента на 863 г. империята организира мащабен военен поход срещу България. По това време ханството е измъчвано от глад и природни бедствия, а голяма част от войската му се намира на срещуположната граница.

Борис не успява да окаже каквато и да е съпротива и се налага да си послужи с дипломация. Между него и империята е сключен „дълбок мир“, в резултат на който българите си връщат важната област Загоре. Това обаче не идва без отстъпки. Държавата се задължава да приеме християнството от Константинопол. Вследствие на решението още на следващата 864 г. Борис се покръства, приема титлата княз и името Михаил – в чест на заочния си кръстник император Михаил III. В страната пристигат множество византийски проповедници, които започват приобщаването на народа към християнството.

Както би могло да се очаква не всички в България са съгласни с приемането на християнството. Немалка част от управляващия елит остава силно привързана към езическите култове, а в новата вяра вижда влиянието на отколешния си враг Византия. Надигналото се недоволство прераства в открит бунт. Той е организиран от боилите и започва към 865 г. във вътрешната област на страната, в десетте комитата⁵⁹. Борис е обвинен, че отстъпва от вярата на своите предци и ръководи зле държавата. По същество действията срещу него не целят единствено връщане към старите божества, а представляват опит за държавен преврат и физическо ликвидиране на княза.

Цялостният ход на събитията не е известен. Знае се единствено, че бунтовниците се отправят към Плиска, но някъде в близост до нея са разгромени. Не е ясно по какъв начин се случва това, но по всяка вероятност краткотрайността на сблъсъка показва, че по-голямата част от аристокрацията застава на страната на Борис. В духа на времето е създадена легендарна история за станалото.⁶⁰ Според нея българският владетел излиза срещу враговете си с едва 48 души, подкрепени от 7 духовни лица със запалена свещ в ръка. Пред вида им бунтовниците са поразени и съпротивата им е сломена.

Последиците за участниците в бунта са значими. Заради държавната измяна е наредено 52-ма боили заедно с всичките им наследници да бъдат избити. Това е жестоко наказание, с цената на което политическият и духовен курс е запазен. Обикновените войници и по-малко знатните са освободени без да претърпят вреда. По-късно Борис се обръща към папа Николай I⁶¹ с питане дали стореното е голям грях. Отговорът е, че действията могат да бъдат опростени, защото са в защита на християнската вяра.⁶²

Покръстването
на българите

С приемането на християнството от Константинопол се засилват опасенията от влияние на Византия посредством налагането на новата религия. Това кара Борис да промени ориентацията си и да се обърне на Запад. С тази цел на 29 август 866 г. българско пратеничество пристига в Рим. То носи със себе си списък с въпроси от българския владетел към папа Николай I, както и много дарове. В същото време пратеници на княза се отправят и към Немското кралство, за да пожелаят изпращането на епископи и свещеници.⁶³

На 13 ноември 866 г. папа Николай I предоставя на българските пратеници подготвените отговори на въпросите, изпратени от Борис. В края на същия месец в България, под водачеството на Формоза Портуенски⁶⁴ и Павел Популонски, пристигат исканите от Рим духовници. За кратък период от време те разгръщат енергична дейност по налагането на християнството и успяват да покръстят големи народни маси. През следващата 867 г. в страната пристига и немското духовенство, но виждайки дейността на папските пратеници, след кратък престой то се завръща в родината си.

Борис остава доволен от стореното и особено от личността на Формоза Портуенски. Поради тази причина князът изпраща искане до Николай I именно той да бъде въздигнат за архиепископ на България. Отклоняването на българската молба от страна на папата и предложението на други кандидати⁶⁵ бележи първите пукнатини в отношенията с Рим. Борис продължава да настоява сам да посочи глава на Българската църква и този път предлага това да бъде дякон Марин. Новият папа Адриан II⁶⁶ продължава политиката на своя предшественик и не се съгласява с желанието на българския владетел. Отново следва контрапредложение с други кандидати⁶⁷, което кара Борис да разбере, че неговите намерения няма да бъдат удовлетворени от Апостолическия престол.

Създаването на Българската архиепископия

На 5 октомври 869 г. започва да заседава свиканият в Константинопол Вселенски събор. На него присъстват представители на всички църковни центрове, а целта му е да се изяснят някои спорни догматични въпроси. На 28 февруари 870 г. при закриването му изненадващо заемат места и български пратеници. След края на заседанията на 4 март 870 г. император Василий I⁶⁸ кани в двореца представителите на християнските църкви. Оказва се, че по предварително подготвен план, там отново присъства българското пратеничество. То има ключова роля, тъй като към него е отправен въпросът какво духовенство заварват в страната си, която завладяват от ромеите. Отговорът, че то е било гръцко, служи като основен аргумент за решението българската църква да премине под юрисдикцията на Константинополската патриаршия⁶⁹.

Представителите на папството първоначално отказват да участват в дискусиата с аргумента, че не са упълномощени. Впоследствие се опитват да се противопоставят, подчертавайки, че българските земи по право се падат под върховенството на Рим, но напразно.⁷⁰ С одобрението на всички източни патриаршии⁷¹ решението е взето. Създадена е Българската архиепископия. Тя се ползва с огромна вътрешна автономия и разполага с възможност да решава ключови въпроси в държавен интерес. Може да открива нови епископски средища според нуждите, породени от селищната ѝ система, както и да променя центъра си. Нейният трон по начало е учреден за Дръстър, но фактически е преместен първоначално в Плиска, а с промяната на столицата – в Преслав.⁷²

Изключително важен е фактът, че раждането на Българската църква има съборен характер. Той е с особено значение за източните църкви. За разлика от Рим, който набляга на апостолическото си начало, те изтъкват именно съборното основание за овластяването си.

Първата
римска мисия
в България